

نقش نشانه‌ها در مدیریت منظر شهر

هویت دادن به یک مکان یا حوزه شهری یا حتی کل شهر عمل کنند. این عناصر که به تدریج در جریان شکل‌گیری شهر در طول تاریخ به وجود آمده‌اند، در ذهن ساکنین شهر تصویری شفاف و واضح یافته‌اند و دارای قدرتی هستند که در پیوند با خاطره‌های مردم از محیط سکونت قرار می‌گیرند.

هر یک از حوزه‌های مختلف شهری در قالب یک لایه اطلاعاتی، از ساختاری منحصر به فرد برخوردار است که بر مبنای نظام نشانه‌مترتب بر آن قابل بازخوانی است. بر هر نشانه معنای خاصی مترتب است و مجموعه نشانه‌ها با قواعد خاصی با یکدیگر ترکیب می‌شوند تا مجموعه‌های معنی‌دار بزرگتری را شکل دهند. معنای نشانه‌ها و با ترکیب‌های خاص آن‌ها ممکن است با معنایی که از ظاهر عناصر محتوایی شهر درک می‌شود متفاوت و یا برهم منطبق باشند. در هر حال مجموعه معنایی نشانه‌ها، ساختار معنایی شهر را تشکیل می‌دهند که می‌توان آن را در قالب زمینه فرهنگی شناسایی نمود که در مجموع شکل خاصی را به شهر بخشیده است. از آن‌جا که در نظام زبان نشانه در شهر، آن چیزی نشانه تلقی می‌شود که برای جامعه مفسر، معنی مشترکی داشته باشد؛ بنابراین هر نشانه در جامعه و فرهنگ مبدأ خود قابل درک است. در واقع نظام نشانه‌ها در شهر، از یک گونه‌شناختی به شرح ذیل برخوردار است:

■ **نشانه‌شناسی اکولوژیک:** مطالعه ارتباطات نشانه‌ای بین طبیعت و فرهنگ در قالب نشانه‌شناسی اکولوژیک مطرح بوده و به نشانه‌های مکانی و نقش آن‌ها در زندگی انسان می‌پردازد. با توجه به تأثیر متقابل طبیعت و فرهنگ، نشانه‌شناسی اکولوژیک جزئی از نشانه‌شناسی فرهنگی محسوب شده و به دنبال مطالعه رفتار و روابط بین انسان و محیط زیست طبیعی‌اش بر اساس ادراک و تفسیر نشانه‌هاست تا منظر عمومی شهر را به واسطه پتانسیل‌های عناصر اکولوژیک هویت‌مند سازد.

■ **نشانه‌شناسی اجتماعی:** تعمق در انواع فعالیت‌های اجتماعی، که در بستر هر اجتماع و در ساختاری الگوماند شکل می‌گیرد به

منشأ بسیاری از بحران‌های اجتماعی و شهرنشینی، بی‌تفاوتی مردم نسبت به تغییرات محیط و تبعات آن همچون تضعیف فرهنگ و هویت‌های محلی است. علائم و نمادهایی که جامعه شهری از طریق آشنایی و انس با آن، قادر به بازشناسی اطلاعات محیط شهری است، جزئی از منابع هویت فضایی است و نقش آن‌ها به مثابه

لیلا سلطانی
کارشناس ارشد معماری منظر

دستور زبان ادراک خوانایی مکنونات اجتماعی و سیاسی شهر است. منظر شهری، به عنوان تجلی خارجی یک کلیت واحد، محصول انطباق لایه‌های اطلاعاتی متعدد در حوزه‌های مختلف فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی، تاریخی، بوم‌شناختی و... از شهر بوده و در گونه‌شناسی نقش‌های مختلفی که تاکنون بر عهده داشته است، مهم‌ترین نقش آن، فراهم آوردن امکان قرائت کلیت شهر به مثابه یک «متن» است. بر اساس مطالعاتی که از دهه ۱۹۶۰ میلادی در زمینه «نشانه‌شناسی» شهری به عمل آمده است، می‌توان منظر شهری را نظامی از «دال»ها انگاشت که به مجموعه‌ای از «مدلول»ها اشاره می‌نماید. فهم منظر شهری به مثابه «نظامی از نشانه‌ها»، که قادر به «پیام»رسانی در زمینه‌های گوناگون است، امکان «قرائت» و «خوانش» متن شهر و کشف و یا تاویل معنای آن را فراهم می‌سازد.

نشانه‌شناسی شهری

نشانه‌های شهری به علت ویژگیهای کالبدی و وجوه اجتماعی منضم به آن‌ها یکی از مهمترین و مستندترین معیارها در شناخت، ادراک، ایجاد تمایز، کسب هویت و تأمل در مفهوم شهر است، می‌توانند اساس مطالعه ویژگی‌های کیفی شهر واقع شوند و ضمن فراهم آوردن امکان آسیب‌شناسی شهری، به عنوان ابزار مهمی برای

فهم منظر شهری به مثابه «نظامی از نشانه‌ها» که قادر به «پیام»رسانی در زمینه‌های گوناگون است، امکان «قرائت» و «خوانش» متن شهر و کشف و یا تاویل معنای آن را فراهم می‌سازد.

مطالعه نشانه‌ها در قالب معنایی که دارای کارکردی درونی است، می‌پردازد تا از طریق انتظام میان نشانه‌ها با یکدیگر و با کانون‌های فعالیت، از یک‌سو به ارتباط اجتماعی افراد جامعه کمک کند و از سوی دیگر با معرفی الگوهای مشخص هر جامعه به ایجاد یک هویت اجتماعی بپردازد. بر این مبنا بسیاری از نشانه‌های شاخص شهری پتانسیل آن را دارند که به کانون‌های فعالیت شهری تبدیل شوند.

■ **نشانه‌شناسی بصری:** حیطة نشانه‌شناسی بصری مطالعه عناصری است که هم از لحاظ کارکرد و هم به لحاظ بصری به واسطه یکنه‌بودن (قطب‌بودن یا بی‌مانند بودن) توانسته است به‌عنوان نمادهای شهری در پیرامون خود کارکرد یابد و یا بخشی از شهر به نام آن خوانده شود. بر این مبنا نشانه‌شناسی می‌تواند به عنوان ابزاری کارآمد جهت تولید داده‌های کیفی از شهرها بپردازد. در مناظر شهری مطلوب، توزیع نشانه‌های بصری در سطح شهر معنی‌دار و دارای انتظام خاصی بوده به طوری که ترکیب نشانه‌های بصری در پروفیل منظر شهر قابل تحلیل است. ارتباط جامع و متقابل میان نشانه‌های بصری با یکدیگر و نظرگاه‌ها (کانون‌های ادراک منظر) بستر تحقق سازمان بصری مطلوب شهر را فراهم می‌سازد. لازمه تحقق این امر آن است که نشانه‌های بصری از عرصه‌های عمومی شهر، خوانا و قابل رویت باشند. کیفیت و نظم مطلوب بصری در سطح شهر منوط به برقراری این ارتباط است. به‌واسطه ارتباط با نشانه‌های بصری، نظرگاه‌های شهری، فرصت‌های مطلوب ایجاد فضای عمومی هستند و نیز قابلیت دریافت و ادراک کیفیت‌های استراتژیک مناظر شهر را دارا هستند. در مناظر استراتژیک، در پهنه‌های مجاور بستر نشانه شهری، عرصه‌های حفاظتی پیش‌بینی می‌شود که زمینه لازم برای تشخیص و ادراک نشانه را فراهم می‌آورد. حفظ قابلیت و کیفیت نشانه‌های بصری مستلزم آن است که تمهیدات لازم در باب بستر نشانه و عرصه حفاظتی آن اندیشیده شود.

مدیریت نظام نشانه‌ها

همان‌گونه که ذکر شد هر گونه‌ای از نشانه‌شناختی شهر، دلیل توجه مردم یا شدت و ضعف کیفیت آن بخش از شهر را نزد مفسرین شهر اعم از ساکنین، مدیران و گردشگران، تبیین می‌کند. شناخت جایگاه

گونه‌ها و دامنه تأثیرگذاری آن‌ها و برقراری ارتباط و انسجام آن با سایر بخش‌ها امکان درک یکپارچه از شهر را فراهم می‌کند. با توجه به پیچیدگی مناسبات شهری این امر نیاز به برنامه‌ریزی و مدیریت دارد که برخی ملاحظات آن ذکر می‌شود:

■ به منظور ثبت عرصه‌های حفاظتی نقاط نشانه‌ای در برنامه توسعه شهر، لازم است ابتدا ابعاد کیفی و محتوایی نشانه تعیین و سپس وضعیت نشانه در مناظر استراتژیک نسبت به پس زمینه، از مکان‌ها و کانون‌های مختلف عرصه عمومی بررسی و تبیین شود و در نهایت به همراه ضابطه ساخت و سازه‌های داخل حریم منظر را جهت حفظ و توسعه منظر کنترل کند.

■ سیمای توسعه‌های موجود و آتی در عرصه‌های حفاظتی و بستر نشانه، در کیفیت منظر موثر بوده و می‌تواند در ادراک آن اختلال ایجاد کند. لذا نظرگاه‌ها نیازمند بازنگری مداوم در مدیریت منظر شهری هستند. ■ لازم است کیفیت، تراکم و ارتفاع پوشش گیاهی نیز در این عرصه‌ها به گونه‌ای مستمر تحت نظارت و کنترل باشد.

■ هرگونه توسعه در پهنه‌های عرصه و بستر نشانه‌های شاخص شهری که در طرح‌های مدیریت منظر تعیین می‌شوند به منظور حفظ و ارتقاء نشانه، کنترل شود تا نحوه توسعه در کیفیت خط آسمان تأثیر نامطلوب نداشته باشد. اغتشاش بصری در خط آسمان - که معرف و شاخص هویت شهر و تلفیقی از توپوگرافی و فرم ساختار شهر است - خوانایی نشانه‌ها را تهدید می‌کند به طوری که در سیلوئت شهری شاخص و خوانا نباشند.

■ در نقشه‌های ضمیمه اسناد توسعه شهری (G.P.S) نمادهای شهری و میراث فرهنگی ثبت جهانی یا نشانه‌های مهم که دارای اهمیت جهانی و بین‌المللی هستند، تعریف شده و توسعه شهر با رعایت اهمیت و جایگاه این عناصر به منظور حفظ و احیای آن‌ها کنترل شود.

■ نشانه‌ها بسته به نوع و درجه اهمیت طبقه‌بندی و برای هر سطح ضوابط و مقررات خاص تدوین شود. بر این مبنا لحاظ نشانه‌های ثانوی (از جنبه اهمیت) و ... مغفول نخواهد ماند.

■ فرصت‌های توسعه منظر اعم از اراضی بایر و حوزه‌های قابل بازیافت مدنظر واقع شود و نشانه‌ها بر مبنای هویت زمینه و متن مستقر و طراحی شوند.

جمع‌بندی

مجموعه نشانه‌های شهری بخش ثابت و قابل اتکایی از تصویر ذهنی شهروند از شهر را تشکیل می‌دهند. تداوم نشانه‌های شهری در طول تاریخ، بخشی از هویت هر شهر را تبیین کرده و می‌تواند مبنای رشد و توسعه آتی شهر واقع شود. تداوم هویت شهری، در صورت فقدان پیوستگی میان تصاویر ذهنی نسل‌های مختلف ساکن شهر، در معرض خطر قرار می‌گیرد. تغییرات سریع منظر شهری، بدون برنامه‌ریزی و مطالعه کافی احساس تعلق و سکونت در شهر را تهدید می‌کند لذا تسریع در برنامه‌ریزی برای ثبت نشانه‌های شهری لازم و ضروری است. در این راستا باید لایه‌های اطلاعاتی، موقعیت مکانی، ارتباط و انتظام نشانه‌ها بر روی نقشه شهر منعکس شود و دامنه رویت نشانه‌های استراتژیک بر روی نقشه تبیین شود. ضابطه حفظ، احیا و توسعه منظر، تهیه و ملاک عمل قرار گیرد تا مبنای هم‌پیوندی و انسجام نظام نشانه‌های شهری، وضوح کیفیت‌های بصری سازنده هویت منظر شهری، عامل تقویت حس مکان و نهایتاً تعلق خاطر افراد به شهر واقع شود.

مجموعه نشانه‌های شهری بخش ثابت و قابل اتکایی از تصویر ذهنی شهروند از شهر را تشکیل می‌دهند. تداوم نشانه‌های شهری در طول تاریخ، بخشی از هویت هر شهر را تبیین کرده و می‌تواند مبنای رشد و توسعه آتی شهر واقع شود.

